

ŠVIETIMO
IR MOKSLO
MINISTERIJA

Projektas „Pedagogų kvalifikacijos tobulinimo ir perkvalifikavimo sistemos plėtra (III etapas)“ Nr. VP1-2.2-ŠMM-02-V-01-010

Apie gabių vaikų ugdymą

Daugelyje pasaulio šalių gabūs vaikai priskiriami ypatingų vaikų grupei, jiems taikomos specialios mokymo programos, jie tiriama ir ugdomi įvairiuose specializuotuose centruose, veikia įvairios organizacijos ir asociacijos, vienijančios gabius vaikus, jų tėvus, visus specialistus, dirbančius šioje srityje. Tačiau Lietuvoje gabūs vaikai tik dabar pradeda sulaukti dėmesio. Ilgą laiką labiau buvo rūpinamasi specialiųjų poreikių vaikais.

Vokiečių psichologas W. Sternas dar 1916 m. pažymėjo: „Keista, kad iki dabar mūsų įvertinimas ir pagalba buvo skirti tiems, kurie turi negalią, bet ne tiems, kurie turi viltį“.

Pirmas žingsnis į gabių vaikų ugdymą –
vaiko gabumų atpažinimas ir įvertinimas.

Gabių vaikų atpažinimas ir jų gebėjimų
įvertinimas – sudėtingas uždavinys,
keliantis daug klausimų, nesutarimų ir
diskusijų.

Iškyla problemos atpažįstant gabiuosius
mokinius.

Gabumų raiškos nevienodumas

Daugelyje šiuolaikinių gabumų teorijų pabrėžiama, kad gabumai nėra statiški, įvairioje veikloje jie reiškiasi skirtingai. Atpažinti gabumus sunku ir dėl to, kad kai kurie žmonės pasižymi išskirtiniais gebėjimais daugelyje sričių, kitų gabumai aiškiai pastebimi tik vienoje srityje. Vienų vaikų gabumai išryškėja jau vaikystėje, kitų – nepastebimi iki suaugant. O būna ir taip, kad vaikas, išsiskyręs nepaprastais gebėjimais vaikystėje, užaugęs niekuo neišsiskiria iš kitų.

Gabumų fenomeno sudėtingumas

Gabūs vaikai – tai ne tik sėkmingai besimokantys vaikai. Gabūs vaikai gali turėti ir mokymosi negalių ar kitų sutrikimų. Todėl neretai sunku atskirti vidutinių gabumų, tačiau labai motyvuotus, gerai besimokančius vaikus nuo itin gabių, bet dėl vieno ar kito priežasties nerealizuojančių visų savo galimybių vaikų.

Gabumų sampratos, gabumų apibrėžimo problema

Norint atpažinti gabius vaikus, reikia atsakyti į klausimą, kas yra gabumai ir kokius vaikus laikome gabiais. Tačiau iki pat šiol nėra nei bendros gabumų sampratos, nei visuotinai pripažįstamo gabių vaikų ypatybių apibrėžimo, o įvairių gabumus aiškinančių teorijų apibrėžimai gana skirtingi.

Gabių vaikų atpažinimo ir atrankos kriterijų problema

Nuo pasirinkto gabumų ir gabaus vaiko ypatybių apibrėžimo priklausys tai, kokius vaikus laikysime gabiais ir sieksime atrinkti į specialias programas. Nuo gabaus vaiko apibrėžimo priklausys ir atrankos kriterijai, atrankos sistemos, gabumų įvertinimo metodai.

Gabumus galime apibrėžti kaip individualias psichologines žmogaus savybes, lemiančias vienokios ar kitokios jo veiklos sėkmę. Gabumas yra įgimtas, bet ne statiškas, jis kinta, kokybiškai vystosi praktinėje veikloje. Jei įgimti gabumai neplėtojami, nelavinami, jie negali pasireikšti.

Gabumų atpažinimo ir įvertinimo metodai

Įvairaus amžiaus gabiems vaikams atpažinti dažniausiai remiamasi:

- grupiniais ir individualiais intelekto testais;
- standartizuotais žinių testais;
- įvertinimo skalėmis, savybių aprašais ir klausimynais;
- mokytojų vertinimu;
- tėvų nuomone;
- bendraamžių ar bendraklasių nuomone;
- paties vaiko nuomone;
- pažymiais;
- ekspertų vertinimu.

Bendrieji įvairių sričių gabumų požymiai

Požymiai, kurie turėtų būti būdingi gabiam vaikui ar suaugusiam žmogui.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad tokios savybės nėra būdingos išimtinai tik gabiems vaikams. Jomis gali pasižymėti ir kiti vaikai, bet gabus vaikas tokių bruožų turės daugiau. Vis dėlto ir gabieji paprastai nepasižymi absoliučiai visomis dažniausiai minimomis gabių vaikų savybėmis.

Bendrieji intelektiniai gebėjimai

- sparti pažintinė raida;
- ankstyvi skaitymo įgūdžiai (sulaukus 4–5 m.);
- gera atmintis, plačios bendrosios žinios;
- turtingas žodynas;
- platūs interesai, domėjimasis mokslu, literatūra ar menu;
- smalsumas, imlumas naujai informacijai;
- šie vaikai greitai ir lengvai supranta ir įsimena informaciją;
- mokosi ir išmoksta lengvai ir greitai;

- greitai suvokia abstrakčias sąvokas, simbolius, idėjas;
- pasižymi pastabumu, greitai pastebi ir supranta ryšius;
- lengvai ir greitai sprendžia sudėtingas problemas

Specialieji akademinės (mokomųjų dalykų) ar meno srities gebėjimai

- nuodugniai domisi tam tikro mokomojo dalyko ar meno sritimi;
- puikiai įsimena tos srities informaciją, greitai įgyja, tobulina ir plečia tos srities žinias;
- siekia pagalbos, kai nori praplėsti tos srities žinias;
- įgytas žinias pritaiko praktikoje;
- turi vidinę mokymosi motyvaciją, mėgsta ir renkasi pamokas, mokomuosius dalykus, susijusius su jų interesų sritimi;
- dažnai renkasi tos srities veiklą laisvalaikiu, studijuoja, praktikuoja, savo noru, niekieno neverčiami, stengiasi pagerinti turimus įgūdžius.

Kūrybingumas

- yra pastabūs;
- lengvai kuria ir pateikia naujas idėjas;
- mąsto lanksčiai;
- jų mintys ir sprendimai neįprasti, unikalūs, originalūs;
- naudojami įvairiomis problemų sprendimo strategijomis;
- turi lakią vaizduotę, daug fantazuoja;
- jiems paprastai patinka naujos ir sudėtingos situacijos;
- toleruoja dviprasmybes, nežinojimą;
- yra intelektualiai žaismingi;
- yra emociškai jautrūs, intuityvūs, empatiški.

Gebėjimas vadovauti

- pasitikėjimas savimi tiek bendraujant su bendraamžiais, tiek su suaugusiais žmonėmis;
- šie vaikai organizuoja, planuoja veiklą;
- greitai ir gerai orientuojasi situacijoje;
- gali koordinuoti grupės darbą;
- lengvai bendrauja, pasižymi gerais socialiniais įgūdžiais;
- yra atsakingi;
- aiškiai ir efektyviai duoda nurodymus kitiems;
- yra empatiški, paremiantys kitus.

Psichomotoriniai gebėjimai

Dažniausiai sporto sričiai gabūs vaikai:

- išsiskiria energingumu, aktyvumu, judrumu;
- linkę ir mėgsta užsiimti fizine ir sportine veikla, treniruojas savo noru, niekieno neverčiami;
- yra atletiški, gerai valdo kūną, pasižymi gera judesių koordinacija.

Gabių vaikų tipai

Gabumų srities literatūroje galima rasti įvairių gabių vaikų skirstymų skirtingais aspektais.

Galima gabius vaikus skirstyti ir pagal jų elgseną, jausmus ir poreikius. G. T. Bettsas ir M. Neihart (1988), apibendrindami kelerių metų tyrimus, sukūrė teorinį modelį, kuriame aprašė šešis gabių vaikų tipus.

„Sėkmės lydimas“ gabaus vaiko tipas

Daugiau nei 90 proc. atpažintų gabių mokyklinio amžiaus vaikų yra būtent šio gabaus vaiko tipo. Šio tipo gabūs vaikai išsiskiria iš bendraamžių gerais pažymiais, intelektinių gebėjimų ar pasiekimų ir žinių testų rezultatais. Jie klausosi mokytojų ir tėvų, elgiasi ir daro tai, kas iš jų reikalaujama, ko iš jų tikimasi. Paprastai tokie vaikai atitinka įvairiausių programų gabiems vaikams kriterijus.

Atpažinimas

Šiuos vaikus atpažinti lengviausia. Jie pasižymi gerais akademiniiais pasiekimais, aukštais intelekto ar žinių testų rezultatais, mokytojai gana anksti pastebi ir įvertina jų gebėjimus.

Šio tipo vaikams labiausiai tinka paankstintas ir pagilintas arba paspartintas mokymas, savarankiškas mokymas(is), galimybė išbandyti įvairias mokymo(si) formas. Labai svarbi galimybė bendrauti ir mokytis su tokiais pat gabiais vaikais.

Geriausia pagalba ir parama namuose šiems vaikams būtų ugdyti jų savarankiškumą, gerbti jų interesus, skatinti veiklą, teikiančią galimybę rizikuoti.

„Sunkaus“ gabaus vaiko tipas

Tai išskirtinis gabaus vaiko tipas. Dažniausiai šie vaikai pasižymi dideliu kūrybingumu. Abejoja autoritetais, neretai gali prieštarauti mokytojui, būti netaktiški, sarkastiški, užsispyrę. Bendrauda mi su kitais, linkę konfliktuoti. Gauna nedaug apdovanojimų ar teigiamų įvertinimų. Deja, daugelis šių vaikų nepatenka į įvairias gabių vaikų ugdymo programas.

Atpažinimas

Mokytojų nuomone, šie vaikai linkę nusižengti drausmei, neretai mokytojai nepastebi išskirtinių šių vaikų gabumų. Juos labiau pastebi ne mokytojai, o bendraamžiai ar kiti su mokymu nesusiję asmenys. Šie vaikai pasižymi itin dideliu kūrybingumu. Didelius jų gabumus rodo kūrybingumo testai ar veiklos rezultatai.

Tokiems vaikams geriausia pagalba ir parama mokykloje yra tinkamas, jų poreikius ir elgesį suprantantis mokytojas, kuris leistų išreikšti jiems jausmus, aiškiai ir kryptingai vadovautų jų mokymosi procesui, suteiktų pagilinto mokymosi galimybes, tinkamai lavintų pažintinius ir socialinius jų įgūdžius. Elgesio korekcijai tinka įvairiausios elgesio sutartys.

Geriausia pagalba ir parama namuose šiems vaikams būtų jų priėmimas ir supratimas, jų interesų gynimas mokykloje, leidimas užsiimti veikla, atitinkančia jų interesus, įtraukimas į bendrą šeimos narių veiklą.

„Slepiančio savo gabumus“ gabaus vaiko tipas

Šiam gabaus vaiko tipui dažniausiai priklauso tie vaikai, kurie praranda motyvaciją ir susidomėjimą tuo, kuo anksčiau domėjosi, kurie neigia ir slepia savo gabumus, stengdamiesi priklausyti ne tokių gabių savo bendraamžių grupei. Šiam gabaus vaiko tipui dažniausiai priklauso vidutinio mokyklinio amžiaus mergaitės.

Atpažinimas

Mokytojų akimis, tai daugiau nei vidutinių gabumų mokiniai arba tiesiog tik sėkmingai besimokantys mokiniai. Šio tipo vaikai atpažįstami iš aukštų pasiekimų ir IQ testų rezultatų. Kad ir kaip jie stengtųsi slėpti savo gabumus ir neišsiskirti, jų gabumus vis dėlto pastebi tiek mokytojai, tiek bendraamžiai, apie juos žino ir tėvai.

Geriausia pagalba ir parama tokiems vaikams mokykloje – kuo anksčiau juos atpažinti. Svarbu parodyti tinkamą tos pačios lyties gabaus vaiko elgesio modelį, konsultuoti profesijos pasirinkimo, karjeros klausimais.

Geriausia parama namuose – kai šeimos nariai supranta tokio jų elgesio priežastis, leidžia vaikui būti su bendraamžiais ir patys skiria laiką būti kartu su vaiku, įsigilinti į jo elgesį ir suprasti jo sunkumus.

„Iškritusiojo iš mokyklos“ gabaus vaiko tipas

Dažniausiai šio tipo vaikų interesai yra už mokyklos ribų, nes jie negauna paramos ir nerealizuoja savęs įprastoje mokyklinėje aplinkoje. Neretai jie mokyklą lanko nenuosekliai, o jei ir lanko, tai sunkiai įsitraukia į klasės ir mokyklos veiklą.

Atpažinimas

Mokytojams jie atrodo kaip vidutiniai ar net prasčiau už vidutinius besimokantys mokiniai. Tokių vaikų gabumai atpažįstami tik atliekant bendrą ir išsamų įvertinimą, kai išryškėja jų IQ ir mokymosi pasiekimų neatitikimas. Kartais atpažinti padeda ir kitų gabių vaikų rekomendacijos, pastebimas didelis jų kūrybingumas, dažniau nemokyklinėje veikloje.

Geriausia pagalba ir parama mokykloje – tinkamas šių vaikų pedagoginis psichologinis įvertinimas, netradicinės ir alternatyvios mokymo formos. Geriausiai šio tipo vaikų poreikius atitinka individuali programa, intensyvus kursas, įvairūs mokymo būdai (individualus mokymas, atskyrimas nuo kitų klasės vaikų ir pan.). Dažnai reikalinga psichologo konsultacija (individuali, grupinė, šeimos), socialinių įgūdžių ugdymo programos.

Geriausia pagalba ir parama namuose šiems vaikams yra geranoriška namų aplinka ir šeimos narių palaikymas. Naudingos ir visos šeimos psichologinės konsultacijos.

„Dvejopai išskirtinio“ gabaus vaiko tipas

Šis tipas apima vaikus, kurių išskirtinumas dvejopas – jie pasižymi ir gabumais, ir vienu ar kitu sutrikimu, tokiu kaip sensorikos sutrikimai, mokymosi negalios ir pan. Turimas sutrikimas neleidžia pasireikšti gabumams. Dėl šios priežasties šių vaikų gabumus sunku atpažinti, ir dažnai jie taip ir nesulaukia tinkamo ugdymo ir paramos.

Atpažinimas

Mokytojams šie vaikai atrodo kaip vidutiniai ar net prasčiau už vidutinius besimokantys mokiniai. Juos atpažįsta specialistai testuodami vaikus ir vertindami jų veiklą ar užduočių atlikimą. Šie vaikai gali atrodyti kaip turintys negalią, bet nėra atpažįstami kaip gabūs.

Geriausia pagalba ir parama mokykloje – leisti jiems dalyvauti gabių vaikų programose, suteikti alternatyvaus mokymosi galimybes, gerinti turimus vaiko gebėjimus. Svarbu pabrėžti šių vaikų stiprybes ir mokyti tinkamų socialinių įgūdžių. Neretai reikalinga psichologo ar kitų specialistų konsultacija.

Geriausia parama namuose – jų interesų gynimas mokykloje, leidimas užsiimti veikla, atitinkančia jų interesus, įtraukimas į bendrą šeimos narių veiklą.

„Savarankiško“ gabaus vaiko tipas

Tai savarankiški sėkmingai besimokantys gabūs vaikai. Šis tipas panašus į „sėkmės lydimą“ gabaus vaiko tipą, tik šie vaikai patys stengiasi susikurti savo mokymosi galimybes. Jie patys „pasiima“ tai, ko mokymosi sistema jiems negali duoti.

Atpažinimas

Lengvai atpažįstami, išsiskiria iš bendraamžių gerais mokymosi pasiekimais, aukštais intelekto ar žinių testų rezultatais, mokytojai gana anksti pastebi ir įvertina jų gebėjimus.

Jiems reikalingas grįžtamasis ryšys, tinkamas vadovavimas, tinkamos mokymosi alternatyvos. Svarbu pagilinti ir papildyti tokio vaiko ugdymo programą, paspartinti mokymą, neriboti mokymuisi skirtą laiką, planuoti studijų, karjeros galimybes. Parama namuose – suteikti galimybes domėtis, gilintis savo srityje, leisti bendrauti su įvairaus amžiaus vaikais, paskatinti domėtis ir tuo, kuo domisi tėvai.

- ▶ T. Armstrongas suformulavo dvylika genijui reikalingų savybių. Šiek tiek modifikuotos jos gerai tinka ir jauniesiems mokslo genijams atpažinti.
- ▶ Nors šios savybės labai bendro pobūdžio, tačiau atidžiai stebint vaiką galima įvertinti, kiek kiekviena jų išvystyta, ir bandyti nuspėti potencialias galimybes bei laiku nukreipti tinkama linkme ir sudaryti sąlygas atsiskleisti talentui.

- ▶ Noras ir vidinis poreikis sužinoti bei pažinti aplinką, smalsumas.
- ▶ Domėjimasis ir stebėjimasis viskuo, kas nauja ar neįprasta.
- ▶ Lankstumas renkantis tyrimo objektus, būdus ir priemones.
- ▶ Tyrinėjimų džiaugsmas ir pasitenkinimas savo rezultatais.
- ▶ Gebėjimas net ir „rimtą“ darbą paversti žaidimu.
- ▶ Išmintingumas.
- ▶ Kūrybingumas.
- ▶ Išradingumas.
- ▶ Vaizduotė ir fantazija.
- ▶ Išvystytas humoro jausmas.
- ▶ Jautrumas aplinkai ir žmonėms.
- ▶ Gyvybingumas ir energingumas.

Sunkumai, išskylantys gabiems vaikams mokykloje

Net pusės vaikų gabumų mokytojai nepastebi (t.y. apie 40–50% gabių vaikų nerealizuoja savo gabumų).

Neatpažįstami nestandartinio mąstymo vaikai, kurių gebėjimai nėra taip lengvai pastebimi.

Nėra tinkamų sąlygų ir specialių programų, finansavimo.

Nepakankamas tėvų ir mokytojų bendradarbiavimas.

Nesuvokiama, kad tinkamas sugebėjimų įvertinimas nulemia asmenybės savijautą: savęs vertinimą, elgesį, motyvaciją.

Literatūra

- ▶ Gabių ir talentingų vaikų ugdymo programa. Švietimo ir mokslo ministerija, Vilnius, 2009.
- ▶ Šimelionienė A. Kaip atpažinti vaiko gabumus? Metodinės rekomendacijos pedagogams, švietimo pagalbos specialistams ir tėvams. Švietimo ir mokslo ministerija, Vilnius, 2008.
- ▶ Armstrong T. "Awakening Genius in the Classroom" Association for Supervision & Curriculum Development, 1998.

Parengė Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos metodikos katedros stažuotoja,
Vilniaus sav. Grigiškių „Šviesos“ gimnazijos
matematikos vyr. mokytoja Aušra Gackienė